

Jaroslav Otčenášek
editor

ČESKÉ LIDOVÉ POHÁDKY

ZVÍŘECÍ POHÁDKY
A BAJKY

VYŠEHRAĐ

OBSAH

Slovo úvodem	9
České lidové pohádky a odborný zájem o ně	13
Systematizace a katalogizace českých lidových pohádek	20
O zvířecích pohádkách a bajkách	25
1. Divoká zvířata	33
2. Divoká a domácí zvířata	111
3. Divoká zvířata a lidé	237
4. O domácích zvířatech	299
5. Jiná zvířata a předměty	359
Ediční poznámka	411
Seznam pohádek a bajek	412
Literatura	419
Prameny	422
Periodika	425
Seznam zkratk	426
Summary	428
Rejstřík místní	431
Rejstřík jmenný	434

Práce vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční
rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076

Recenzoval Mgr. Jan Luffer, Ph.D.

© Jaroslav Otčenášek, 2019

Translation © Jaroslav Otčenášek (němčina), Lukáš Houdek (romština)

Illustrations © Ludmila Kejmarová, 2019

ISBN 978-80-7601-098-7

Myšlenka vytvořit úplný soupis českých lidových pohádek a humorek není v českém prostředí samozřejmě nová. Spíše naopak, čeští folkloristé patřili svého času k průkopníkům snah o katalogizaci těchto útvarů lidové slovesnosti, zmínit můžeme např. první systematické zpracování německých lidových pohádek ze starších sběrů bratří Grimmů, které vedl Johannes Bolte za spoluúčasti Jiřího Polívky (1858–1933).¹ V podobném duchu pak v meziválečné republice vznikly i další dvě monumentální práce, které slouží folkloristům jako významný pramen dodnes, a to *Súpis slovenských rozprávok I–V* Jiřího Polívky a *Soupis českých pohádek I, II/1, II/2* Václava Tilleho (1867–1937).² Zvláště po vydání Tilleho *Soupisu...* jakoby převládl pocit, že v tomto směru již bylo vše podstatné řečeno a česká lidová pohádka je v hlavních směrech zpracovaná. Potřebu nové katalogizace českých lidových pohádek si, zvláště ve světle vzniku národních pohádkových katalogů postupně téměř v celé Evropě, uvědomil především Jaromír Jech (1918–1992) a následně i Dagmar Klímová (1926–2012).³ Hlubší odborná debata na toto téma však byla ukončena normalizací, která výrazně omezila folkloristická bádání v Praze, v Brně v tomto směru publikoval v podstatě jen Oldřich Sirovátka (1925–1992). Jech se v 70. letech, tedy po svém vynuceném odchodu z práce v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV a dočasném zakotvení v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, podílel na rozsáhlých přípravách katalogu českých pohádek, které byly koordinovány s obdobnými

¹ Bolte; Polívka 1913–1932.

² Polívka 1923, 1924, 1927, 1930 a 1931 a Tille 1929, 1934 a 1937, k Tilleho dílu blíže v dalších kapitolách.

³ Jech 1961, Klímová-Rychnová 1965.

pracemi na Slovensku (pod vedením Slavomíra Wollmana). Vzhledem k tomu, že literárněvědný ústav vedl nechvalně známý marxista a normalizátor Ladislav Štoll (1902–1981), není jasné, zda byl takovýto projekt vůbec myšlen vážně. Jak dokládá dochovaná korespondence⁴, práce se značně vlekly a projekt stále vycházel z již v té době překonané Tilleho systematizace. Stranou zůstaly texty českých Romů i Němců, neboť společenská situace nic podobného v podstatě nepřipouštěla. Po Jechově předčasném penzionování v roce 1976 práce bez reálného výsledku zcela ustaly – katalog nevznikl. Po roce 1989 trvalo poměrně dlouho, než byl odborný folkloristický zájem o lidovou pohádku a humorku v Praze obnoven, a to v roce 2003 v Oddělení historické etnologie Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i.

*

K samotným pracím spojeným s přípravou moderního soupisu jsem přistoupil v roce 2006, kdy jsem začal shromažďovat všechny dostupné tištěné i rukopisné prameny obsahující pohádky, humorky nebo jejich torza. Jednalo se o činnost náročnou, naštěstí digitální technika (fotoaparát, skener) umožnila zpracovat i rukopisy bez jejich dalšího opotřebování a celkově tak práci urychlila. Nepodařilo se bohužel fixovat všechny Tillemu známé prameny, protože některé manuskripty v průběhu let zmizely. S největší pravděpodobností ještě existují v některých archivních fondech (osobní i okresní archivy) rukopisy pohádek či humorek, o jejichž existenci nevím ani já, ani nikdo z kolegů folkloristů. Nicméně se nebude jednat o větší množství textů, spíše o varianty pohádek a humorek, které byly zapsány už dříve a jsou známé a dostupné. Následně jsem připravil českou variantu aktuální třetí verze mezinárodního soupisu typů (tj. syžetů) pohádek od H.-J. Uthera.⁵ Poté jsem postupně zpracovával jednotlivé sbírky pohádek, nejprve ty tištěné, později rukopisné a řadil je podle zmíněné mezinárodní

⁴ Strojopisné texty jsou uloženy v archivu Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i. a obsahují kromě dopisů i modifikaci Tilleho členění českých pohádkových ale i pověstových látek společně.

⁵ Uther 2004.

systematizace (ATU – viz níže). Pečlivě jsem odlišoval původní texty od uměleckých či výrazně převyprávěných (které, s výjimkou převyprávěných pohádek z nejstarších českých sbírek, nejsou předmětem našeho zájmu, jedná se de facto o literární díla). Pokud to bylo schůdné, použil jsem vždy nejstarší vydání toho kterého textu, jen v případech, kdy nebylo technicky možné původní vydání dohledat či použít, pracuji s vydáním pozdějším.

*

Vydání celého díla je rozvrženo do svazků podle druhů pohádek v souladu s mezinárodní systematizací. Prvním svazkem je proto soubor zvířecích pohádek a bajek, následovat budou díly s kouzelnými pohádkami, pak s legendárními, novelistickými, žertovnými (včetně humorek) a poslední budou tvořit pohádky kumulativní. Teprve kompletní přehled všech českých (ve smyslu územním i jazykovém) lidových pohádek a humorek přinese celkovou informaci o jednom z aspektů života našich předků a zároveň lépe osvětlí vnímání a přijímání pohádkových motivů i v současném mediálním světě.

Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi rozsáhlý projekt, neobešel jsem se samozřejmě bez širokého okruhu spolupracovníků a konzultantů. Chtěl bych poděkovat zvláště doc. PhDr. Ludmile Sochorové, CSc., doc. PhDr. Bohuslavu Šalandovi, CSc., doc. Lydii Petráňové, CSc., PhDr. Barboře Gergelové, Mgr. Janu Lufferovi, Ph.D., PhDr. Petru Janečkovi, Ph.D., Pavlu Kracíkovi, PhDr. Marcelu Černému, Ph.D., doc. Iljovi Lemeškinovi, Ph.D., bc. Petru Židovovi, ze zahraničních spolupracovníků pak zvláště slovinským kolegyním dr. Monice Kropěj, Ph.D., prof. Marii Stanonik, Ph.D., bulharským spolupracovníkům prof. Vladimíru Penčevovi, Ph.D., doc. Vichře Baevě, Ph.D. a v neposlední řadě své rodině a přátelům za velký díl trpělivosti.

V Praze 1. 9. 2018

Jaroslav Otčenášek